Стаття та будь-який пов'язаний з нею опублікований матеріал поширюється за ліцензією Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).
The article and any related published material are licensed under the Creative Commons Attribution License (CC BY 4.0).

УДК 913+323.3+316.334.56](41)"10/12"
DOI: https://doi.org/10.17721/1728-2640.2026.162.4

Олена БЕЗНОСЮК, магістрант
ORCID ID: 0009-0002-5530-9112
e-mail: beznosiuk@knu.ua
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА АНГЛІЙСЬКОГО МІСТА ДОБИ ВИСОКОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

В с т у п . ***У добу високого середньовіччя в Англії суттєво підвищуються темпи урбанізації, що зумовлено зростанням значення міста як центру життя середньовічного соціуму, його ключовою роллю у громадському, адміністративному, політичному, економічному й культурному житті Альбіону. Це також пов'язано зі збільшенням привабливості міського життя, що виявлялося у поліпшенні матеріального становища бюргерства, значній ролі громадських корпорацій, особливостях ментальності самих міщан і міському праві. У пропонованій статті здійснено спробу проаналізувати соціальну структуру англійського міста доби високого середньовіччя (XI–XIII ст.), її загальні закономірності та типологічні особливості.***

М е т о д и . ***Дослідження спирається на принципи історизму, науковості й авторської об'єктивності та виконано з допомогою історико-порівняльного, історико-систематичного та історико-типологічного методів.***

Р е з у л ь т а т и . ***Встановлено, що серед англійського бюргерства доби високого середньовіччя варто виокремити такі верстви: торгово-ремісниче населення, міський патриціат й інтелігенція, що зазнала значних змін у досліджувану добу. З'ясовано, що паралельно із цим відбувалося активне формування й іншого класу – маргіналів – євреїв, повій і хворих на лепру, які зазнавали гонінь та утисків.***

В и с н о в к и . ***Соціальна структура англійського міста доби високого середньовіччя Англії визначалася диверсифікацією та значним поглибленням уже наявних відмінностей між верствами населення. Виокремлення нових класів міщан дає змогу проаналізувати міський менталітет, формування якого відбувалося саме в досліджувану добу.***

К л ю ч о в і с л о в а : ***високе середньовіччя, англійські міста, культурний розвиток, соціальна структура, патриціат, ремісники, торговці, інтелігенція, маргінали.***

Вступ

Процеси урбанізації є одними із ключових у сфері медієвістики, оскільки саме міста були однією з підвалин європейського цивілізаційного розвитку, перетворившись на важливий осередок соціального, культурного та політичного життя середньовіччя. В XI–XIII ст. відбувається стрімкий розвиток англійського міста, змінюється його зовнішній вигляд, поглиблюються процеси майнової й соціальної диференціації в середовищі містян, активізується їхній господарський поступ, зокрема в диференціації соціальних верств населення, даючи таким чином середньовічним містам Англії можливість відігравати провідну роль у суспільно-політичному, економічному й культурному житті країни.

Методи

Пропоноване дослідження спирається на принципи історизму, науковості й авторської об'єктивності та виконано з допомогою історико-порівняльного, історико-систематичного та історико-типологічного методів.

Результати

Джерела XII ст. свідчать про розвиток складної системи міських свобод і привілеїв та часто зазначають про отримання певного самоврядування від королівської влади чи ленд-лордів. Одним зі свідчень такого становлення є формування торговельних і ремісничих гільдій, що регулювали економічне життя міста, а подекуди – й регіону. Згадки про такі об'єднання датуються XI – початком XII ст. у Йорку, Оксфорді, Лінкольні, Лестері, Беверлі та ще кількох менших поселеннях (Palliser, 2000, p. 87–88).

Купували коштовне майже всі – від королівського двору до монастирів. Відомо, наприклад, що наприкінці XIII ст. Даремським пріоратом (чи, радше, його представниками) активно купувалися хутра й галантерея на Дарлінгтонському ярмарку та вино і спеції на Бостонському, а реакція лондонців на покої, що в них поселили Елеонору Кастильську – згодом Англійську, бо стане дружиною Едварда I, – була дуже промовистою у контексті оздоблення, придбаного спеціально для іноземної гості, бо ж обвішані вони були шовками й аррасами, мовби храм, де навіть на підлозі ними було постелено, а так зазвичай робили лише іспанці. Тож очевидним, на думку подружжя Гіс, є факт купівлі деяких дорогих речей винятково для окремих оказій, що підкреслює важливість ремісників-професіоналів і торговців як верств населення, що часто оформлювалися у гільдії для захисту своїх прав та збуту чи реалізації продукції (Гіс, Дж., & Гіс, Ф., 2024, с. 63–64).

Гільдії відігравали вагому роль у процесі розвитку не лише міста, а й окремої соціальної верстви – купців. Про їхню значущість також свідчить право створювати привілейовану корпорацію (від лат. Gilda mercantoria – "торговельна гільдія"), члени якої монополізовували торгівлю і могли працювати не лише у місті, а й по всьому графству (Охріменко, 2019, с. 142–143). Окрім того, такі корпорації давали іноземним торговцям можливість давати відсіч королям, які подекуди хотіли утискати або зменшувати спектр прав купців. Торговці, наприклад, могли масово бойкотувати міста і правителів, змушуючи прийняти вимоги населення (Classen, 2015, p. 1050).

Варто звернути увагу, зокрема, і на можливість гільдій бути монополістом у торгівлі в певному місті. Наприклад, хартія, надана Оксфорду в 1156 р. Генріхом II Плантагенетом, свідчить: "…ми пожалували і підтвердили міщанам нашим міста Оксофрда всі вольності і привілеї, і вільні звичаї, (…) а особливо ж їхню купецьку гільдію. І той, хто не належить до гільдії, не буде займатися жодним ремеслом і торгівлею в місті та його передмістях, як це було встановлено за часів правління короля Генріха, нашого діда. І вони будуть вільні від сплати торгових мит, від плати за проїзд чи перевезення товарів і взагалі всяких мит у межах усієї Англії і Нормандії, на землі, на воді, на

© Безносюк Олена, 2026

ISSN 1728-3817

морському березі. І вони будуть мати всю решту вольностей і привілеїв і закони такі самі, як і міщани Лондона (…)" (Ballard, 1913, p. 25). Бачимо, що деякі торговельні гільдії були досить впливовими, закріплюючи за окремими законами за собою виняткове право на торгівлю. Показовим також є і те, що й самі офксордці у 1147 р. вимагали від корони визнати, що землі міста та графства довкола – власність міщан, а не короля (Palliser, 2000, p. 88). А в Лондоні за правління короля Генріха I, судячи з наведеної хартії, лондонській гільдії купців і взагалі надали права щодо часткового управління містом (Бондаренко, 1904, с. 34).

Як відомо, північно-німецькі міста у XII ст. утворили – Ганзейський союз, що був найвідомішою організацією середньовічних купців. Фактично, це комерційна й оборонна конфедерація торговельних гільдій і міст, у яких здійснювалася торгівля. Основна їхня мета – ідея захисту грошового становища торговців та встановлення певних "дипломатичних привілеїв" у містах активності організації (Classen, 2015, pp. 1051–1052). Англія однією з перших почала надавати певні дозволи та привілеї окремим німецьким купцям, а згодом у Лондоні сформувався цілий район – Стіл'ярд, що був наданий купцям ліги, які прибували до країни (Zimmern, 1895, pp. 179–181).

Концентруючись на англійських містах, зауважимо також на питанні характеру гільдій, бо ж винятково міського характеру, попри вже вказані зауваження, не було. Наприклад, хартії Лінкольна 1157 р. та Пемброка 1154 р. чітко вказують, що членами торговельних гільдій можуть бути мешканці "поза" мурами міста, фактично – графства, що свідчить про широку природу гільдій і не виняткову їхню урбаністичність, а лише найбільшу їхню концентрацію у містах (Ballard, 1913, pp. 204–205).

Зауважимо також, що і гільдії відігравали надзвичайну роль у розвитку англійського міста, оскільки, окрім основних функцій таких організацій, від 1215 р. – офіційного дозволу Іоанна Безземельного на посаду мера в Лондоні – і до 1307 р. більшість мерів Лондона належали до гільдій продавців тканин, ювелірів чи торговців приправами, які перебували на службі короля і вважалися найзаможнішими верствами населення.

З огляду на зазначене важливим був вплив торговельних гільдій і в соціокультурному житті англійських міст доби високого середньовіччя. Біблійні сюжети, зокрема, знаходимо в англо-нормандському сценарії про людське гріхопадіння "Mystère d'Adam", що датується приблизно 1160 р., та "La Seinte Resurreccion" близько 1175 р. Обидві роботи жваві у дії, тож, найімовірніше, для їхньої реалізації доводилося виходити за межі церкви (Luscombe, 2008a, p. 685). Оскільки такі вистави поза церковними територіями треба було ставити, готувати певні декорації тощо, бачимо, що для Англії стає цілком популярним рішення фінансування з обох боків – церкви та гільдій (Classen, 2015, p. 898).

Розкриваючи цей аспект детальніше, зауважимо, що діячі мистецтв за середньовіччя мали "патронів". Ще від IX ст. в Англії роботу акторів, які грали у театрах, часто спонсорувала церква, що сприяла тому, аби міщани могли легше ознайомитися зі змістом Біблії завдяки легкому відображенню подій там наочно. Однак у високому середньовіччі верховенство церкви в питаннях театральної гри відходить убік. Відтепер значними патронами у країні були члени торговельних гільдій, за фінансової допомоги яких найчастіше проводили як театральні вистави на тему Біблії, так і почали показувати щось більш приземлене, зокрема і сюжети фабліо (Classen, 2015, p. 1390).

Окрім торговельних гільдій, зустрічаємо не менш важливі – ремісничі. Зауважимо, що міські ремісничі цехи зазвичай були не дуже значними за кількістю працівників – традиційно вони складалися з майстра, підмайстра й учня, який мав відточувати навички протягом десяти років за мінімальну платню, щоб отримати необхідний досвід (Pounds, 2005, p. 122). Кембриджські хартії також постановляють, що, окрім деяких винятків, жоден ремісник не може стати повноправним, якщо принаймні сім років не відслужив на позиції підмайстра (Maitland, & Bateson,1901, p. 34).

Показово, що чи не найбільш дискусійною з усіх ткацьких напрямків була саме текстильна. Імовірна причина у тому, що такі гільдії відносно легко отримували визнання й чимале поширення товарів через торговельні гільдії, часто оминаючи владні міські чи королівські інститути, а це і призводило до значної кількості спроб посилити контроль над такими ремісничими гільдіями (Carus-Wilson, 1944, p. 38).

Упродовж XII ст., наприклад, корона не заперечувала щодо надання комерційних привілеїв будь-якій із ремісничих гільдій, аби тільки та виплачувала певну суму-податок у відповідь. Ткачі з Йорку таким чином отримали подібну згоду у 1173 р., що підтверджувала їхні стародавні права щодо виготовлення кольорових тканин за умови виплати 10 фунтів щорічно. Лондонська ткацька гільдія отримала підтвердження прав між 1155 та 1158 рр., колись наданих Генріхом I щодо контролю, а фактично монополії, цією гільдією виробництва тканин як у Лондоні, так і в окрузі, за що мусила сплачувати щорічно 2 марки золота чи 12 футів. У Вінчестері такий податок сягав 6 футів для пивоварів та 12 для ткачів, ткачі Оксфорду та Лінкольна сплачували так само 6 футів, а міщани-ткачі Гантінгтона – лише 2 щорічно (Palliser, 2000, pp. 89–90). Вочевидь перелік перелічених ремісничих гільдій не є вичерпними, оскільки "неавторизовані" могли залишатися осторонь офіційних записів чи дозволів місцевих управлінців або королівської влади.

Акцентуючи увагу на природі ремісничих об'єднань, зауважимо, що, попри природно міський характер таких ремісничих гільдій, усе ж значна частина з них зароджувалася поза межами англійського міста, зважаючи на певні натуральні потреби для виробництва продукції. Тож і кількість виготовленої продукції в Англії на початку високого середньовіччя залежала від пори року, а отже, – необхідності роботи на землі. Лише згодом із поліпшенням якості та системи виробництва більш вмілі із майстрів переселяються до міст. Характерно, що "суміжні" речі могли виконуватися у межах однієї майстерні: наприклад, коваль, який спеціалізувався на виготовленні простих обладунків і мечів, часто міг витесувати і звичайні ножі чи підкови (Pounds, 2005, pp. 120–121).

Також відомо про групи фарбувальників у північних регіонах, зокрема у Ньюкаслі й Дарлінгтоні у XII ст., ткачів, фулярів і фарбувальників у Егремонті. У центральних і східних частинах Англії були ткачі, що оздоблювали вироби позолотою, зокрема в Ноттінгемі та Хантінгтоні. На заході відомо про ткачів у Глостері, фарбувальників у Вустері (Carus-Wilson, 1944, p. 34).

Зважаючи на вже викладені соціальні обмеження та походження загалом, приходимо до висновку, що коло обов'язків і можливостей членів ремісничих гільдій по містах варіювалося – приблизно від XII ст. бачимо певну "спеціалізацію" міст, скажімо, у фарбуванні тканин, а отже, – і заборону на це іншим. У Вінчестері та Беверлі, наприклад, за межами самого міста забороняли як фарбувати, так і продавати одяг, а у Вінчестері від 1205 р.

управлінцями було постановлено, що продавати речі ремісничій гільдії можна винятково місцевим купцям. Щодо Мальборо й Оксфорду маємо інше обмеження – ткачі та пивовари могли реалізовувати свій товар лише prudes humes – "поважним людям", – аби контролювати кількість виготовленого (Palliser, 2000, p. 91).

Попри такі особливості зауважимо, що, заробивши високу репутацію, ремісничa гільдія отримувала чимале зростання як прибутку, так і статусу її учасників у містах. Зокрема, часто важливу роль відігравала саме репутація, вибороши яку ремісники могли з легкістю поширювати свої товари через чималий ланцюг окремих торговців як містом чи графством, так і за межі Альбіону (Richardson, 1960, p. 144).

Іншим значним прошарком населення англійських міст доби високого середньовіччя була інтелігенція, до якої відносили тих, хто опанував грамоту і завдяки цьому досягнув певних вершин у різноманітних сферах – від наукової до медичної. Надалі коротко охарактеризуємо вплив інтелігенції та її діяльності на розвиток міст Альбіону.

Нормандське завоювання 1066 р., окрім усього іншого, дало значний поштовх як проводити наукові дослідження, так і навчатися, однак учитися – людям із (чи близьких до) політичних кіл (Classen, 2015, p. 388). Від XII ст. маємо згадки про понад 30 шкіл зі значною кількістю їхнього поширення у XIII ст. До того ж, розвитку не припиняють і школи при монастирях. У монастирі абатства Бек, наприклад, і від 1066 р. функціонувала абсолютно успішна школа. Зміну влади у країні вона застала за керівництва Ланфранка (1005–1089), італійця за походженням, і продовжила за Ансельма Кентерберійського (1033–1109). Варто зауважити, що ця школа є цікавим прикладом тих, за навчання у яких платили гроші, однак її метою не було готувати лише священників. Цю традицію бачимо і до початку XII ст.: дітей приводили до монастирів з метою отримання освіти. Однак уже від кінця XII ст. маємо зміни: урбанізація зростає, тож з'являються нові школи там, де це найбільш необхідно, – у містах. Хоча тут можемо побіжно відмітити: на відміну від людей із більш привілейованих прошарків суспільства, де рівень освіченості варіювався від власне освіченого до того, коли навіть читання вдавалося складно, усе ще саме священники були значно освіченішими за більшість середньостатистичних жителів Англії епохи високого середньовіччя, формуючи таким чином один із прошарків інтелігенції середньовічних міст (Chadwick, 1988, p. 257).

Традиції писання та література загалом зазнають розвитку прямо пропорційно з освітою і тісно пов'язані з "Ренесансом XII ст." – часом, коли перші культурні порухи відбуваються в Італії, а вже до кінця століття повною мірою розгортаються і в Англії (McDowall, 2006, p. 41).

Варто наголосити, що від нормандського завоювання управлінські кола послуговувалися винятково французькою мовою, а всі інші – переважно звичайною англійською. Так, білінгвізм був дуже поширеним, хоч мова "вищих кіл" фактично домінувала у більш культурних сферах – нею значною мірою писали і читали, великий вплив мали будь-які французькі твори протягом XII–XIV ст. Проте в контексті нашого питання варто все ж підкреслити, що несприятливі для Англії роки правління Іоанна I Безземельного стали своєрідним поштовхом для інтелігенції та створення "своєї": після 1204 р., коли король програє значну частину континентальних англійських володінь, нормандська знать і міські кола інтелектуалів починають більше цікавитися власне англійською культурою, витворюючи основи "англійської ідентичності" і відтак адаптуючи у свою повсякденну англійську чимало французьких слів (Carter, & McRae, 1977, p. 16).

Від цієї умовної точки значно посилюється тенденція до писання англійською мовою – бачимо активне поширення (на перших порах частіше перекладів англійською) літератури, яку постійно розширюване коло читачів купувало чи позичало для ознайомлення. Цим процесам значною мірою послугували центри англійської освіти – Оксфорд і Кембридж, – деякі особливості з діалектів яких перейшли з півночі південніше – до Лондона, де незабаром формується навіть окрема форма латини – англо-латина, яка нарівні зі звичайною мовою постійно еволюціонує, тож навіть стилі офіційних записів почали дуже відрізнятися від франко-латинських ((Carter, & McRae, 1977, pp. 17–20).

На користь вагомості освіти в літературній та інтелектуальній традиції свідчить те, що одна зі збірок містить у собі поезію трьома мовами: латиною, середньоанглійською і давньофранцузькою. Унаслідок такої постійної взаємодії до англійської переходять і деякі французькі слова (Wright, 1842, p. 110).

Від мови, якою викладали розповідь, часто залежав і її стиль. Наприклад, зазвичай твори, які писали латиною, свідомо чи підсвідомо, однак наслідували традиційні для тих мов моделі, використовуючи розміри, притаманні класичним. Наприклад, автор "Historia regum Britanniae" і водночас той, хто у цій роботі почав оспівувати короля Артура й описав життя Мерліна (Geoffrey of Monmouth…, 1999), Джефрі Манмутський, використовував для написання латину, а не давньофранцузьку, що призвело до значного поширення історії і перекладів її іншими мовами. Однак найважливішим аспектом тут є саме використання характерного для латинської мови розміру – гексаметру (Luscombe, 2008a, pp. 660–661).

За англійською літературою XI–XIII ст. відзначаємо і варіативність тем: від низького чи буденного до лірики, перших політичних трактатів і деяких морально-настановчих віршувань, що визначає і розвиток самих культурних прошарків населення англійських міст відповідної доби. Наприклад, англійські фабліо характеризуються сміхом над кліриками, куртуазністю, відсутністю якихось моральних настанов і певною гіперболізацією звичних чи важливих для людей почуттів або подій (Англійські фабліо XIII ст., 2013, с. 8).

Поряд з упровадженням деяких французьких термінів до англійської мови відбуваються, вочевидь, і значні культурні процеси. Із поширенням освіти книжки починають виготовляти комерційно, насамперед це стосується, англійських фабліо, які орієнтувалися на більшість людей і були тематично наближені, на відміну від французьких – класичних – до проблем більш "приземлених" (Carter, & McRae, 1977, p. 16).

На противагу таким вільним творам для "широких" мас, зустрічаємо і значну когорту ліричної та філософської поезії. Наприклад, "Ода моралі" приблизно 1170 р. невідомого автора написана середньоанглійською мовою радше спонукає до роздумів про життя та правильність його ведення, популяризує чистоту думок і необхідність покаяння, у такий спосіб спонукаючи писемні кола населення до очевидних роздумів (Manly, 1907, p. 33).

Університети, як осередки значно вищої від звичайної освіти, також відіграли значну роль у соціокультурному розвитку та становленні науки міст Англії доби високого середньовіччя. Окрім отримання знань задля звершень на науковій чи філософській сферах, саме університети стають першими осередками перекладів наукових праць із давньоєврейської та арабської, а особливе місце в цьому процесі належить працям Арістотеля, адже саме вони, завдяки оксфордським перекладам, дають Англії можливість познайомити із думкою філософа всю Європу (Галушко, 2001, с. 187).

ISSN 1728-3817

Moral Ode	Ода моралі
Ich I aem elder then ich wes a wintre and a lore; Ic waelde more thanne ic dude, mi wit ah to ben more.	Я старший, ніж був, у розумі та роках; Керую собою краще, ніж раніше, і мушу розвиватись.
Wei lange ic habbe child ibeon a weorde and ech a dede; Theh ic beo a wintre eald, to ying I eom a rede.	Довгенько був дитиною у вчинках і словах; Нехай навіть знаннями вже старий, та думкою я – юність.
Unnut lyf ic habb ilaed, and yiet, me-thincth, ic lede; Thanne ic me bethenche, wel sore ic me adrede.	Бездумно ведене життя і досі, певне, не змінив; Думкою про це огортує мене трагічність.
Mest al thaet ic habbe ydon ys idelnesse and chilche; Wel late ic habbe me bithoht, bute me God do milce.	Ідеалізоване кліше – це майже все, що я зробив; Дуже пізно визнаю і прошу Божу милість.
Fele ydele word ic habbe iqueden syththen ic speke cuthe, And fale yunge dede ido, thet me of-thinchet nuthe.	Чимало різного повилітало з вуст, відколи я спромігся говорити; Й чимало подвигів здійснив, що нині вимагають каяття.
Al to lome ic habbe agult a weorche and ec a worde; Al to muchel ic habbe ispend, to litel yleid an horde.	Й занадто часто поривався й словом, й ділом нагрішити; І грошей забагато витрачав, замало залишивши на достойне прожиття.
Mest al thet me licede aer, nu hit me mis-licheth; The mychel folyeth his ywil, him sulfne he biswiketh.	Майже все несло гріховну насолоду, тепер – огидою наповнює мене; Хто віддається у полон жадань, той Усевишнього винищує всередині себе.
Ich mihte habbe bet idon, hadde ic tho yselthe; Nu ic wolde, ac ic ne mei for elde ne for unhelthe;	І міг би мати ліпший статус, і статків мав би досхочу; Та хоч хотів би, все ж здоров'я й лихоліття дарують тілу бідноту;
Ylde me is bistolen on, aer ic hit awyste; Ne mihte ic iseon before me for smeche ne for miste.	Літа вже слідують за мною інак як ще колись раніше; Та і тоді не міг я знати ті жалі, закриті хмарами мені.
Ærwe we beoth to done god, and to yfele al to thriste; More æie stent man of manne thanne him do of Criste.	В обіймах страху до великих звершень, спраглий до гріховних справ; Муж із мужів жахається усього, чого донині у Христа благав.
The wel ne deth the hwile he mei, wel oft hit hym scael ruwen, Thaenne hy mowen sculen and ripen, ther hi aer seowen.	Хто не працює поки травень, той мусить вимолити каяття, Бо ж всяке ріст дає й плодиться опісля посівного заняття.
Don ec to Gode wet ye muye, the hwile ye buth a life; Ne hopie no man to muchel to childe ne to wyfe;	І вигода тоді проста і очевидна, бо ж так, живучи, маєш врожая; Одначе жодному не варто сподівати, щоби і тут, і у сімейних справах поспівати;
The him selve foryut for wife other for childe, He sceal cume an uvele stede, bute hym God beo milde.	Хто про себе через жінку й дитину забуває, Тому нема вже вороття зі злого царства, аж поки Бог його через хворобу не спасає.
Sende æch sum god biforen hym, the hwile he mei, to heovene; Betere is an elmesse bifore thenne beon aefter seovene.	Очима так вбереш хорошого крапаль, поки ще можеш вилетіти в рай; А ліпше – милостині завбачливо для справи надавай.
Ne beo the leovre thene the sulf thi mei ne thi maye. Sot is the is othres mannes freond betre thene his aye.	Та все ж ріднішого за себе вряд знайдеш, хіба щасливий мати сина. І дурень той, якому інші чимсь миліші, ніж своя дитина.
Ne hopie wif to hire were, ne wer to his wife; Beo for him sulve aevrich man, the hwyle he beo alive.	Не май надії жінку викуплять для чоловіка, як і парубків для молодиць; Будь для милого єдиною душею, допоки не поповнить ряд стариць.
Wis is the him sulfne bithencth, the hwile he mote libbe, For sone wulleth him foryite the fremde and the sibbe.	Над мудрощами світу хай міркує доти, доки ще палає в нім життя, Бо ж скоро, ставши повністю чужинцем, відлине він у забуття.
The wel ne deth the hwile he mei, ne sceal he hwenne he wolde. Manies marines sare iswinch habbeth oft unholde.	Хто хорошого не робить доки має сили, той і старцем не робитиме, скільки б не просили. Чимало справ-вимог виснажливих для чоловіка крадуть сили.
Ne scolde nan man don a furst, ne sclawen wel to done; For mani man bihateth wel, the hit foryiteth sone.	Проте негоже відкладати й забувати все, до чого треба чоловічої руки; Але на диво обіцяють гарно ті мужі, що на порозі сорокової весни.
The man the siker wule beon to habbe Godes blisse, Do wel him sulf the hwile he mei, then haveth he mid iwisse.	А ті, що роблять, вже божественне благословення мають, Тож чини добре, якщо можеш, поки інші зволікають.

У цьому контексті були важливими і монастирі. Маємо свідчення про одну із найбільш наповнених бібліотек – Кентерберійську, де зберігалися роботи найвищої якості перепису та зображень. Наприклад, саме з Бенедиктинського абатства у третій чверті XII ст. вийшли переклади деяких робіт Арістотеля (Luscombe, 2008a, p. 466).

Окрім значного поширення ідей античного філософа, відбувається стрімка інкорпорація їх до наукових кіл міст, насамперед – Англії. Наприклад, із перекладом "Тем"

("Topica") та "Про софістичні спростування" ("Sophistici elenchi"), у XII ст. значною мірою розвиваються тенденції ведення диспутів: Іоанн Солсберійський постійно ставив у приклад роботи Арістотеля, стверджуючи, що без них диспут перестає бути мистецтвом, а перетворюється лиш на "волю випадку" (Luscombe, 2008a, p. 477).

Сам же Іоанн Солсберійський фактично перший, хто, проаналізувавши переклади античних робіт, був першою відомою наразі середньовічною постаттю, яка сформувала ідею громадянської спільноти та її особливостей у своєму "Полікратику". Там автор намагається встановити взаємозв'язки між королівською владою та жителями країни, наголошуючи на важливості врегулювання зносин між обома сторонами, вочевидь під впливом ідей Арістотеля (Еко, 2018, с. 234–235).

Такі наукові звершення найбільшою мірою мають витоки приблизно від початку XII ст., часу, коли тенденцією стало подорожування країнами, аби отримати знання з тих чи інших галузей, а потім принести їх на свої рідні землі. Зокрема, знаємо про англійця, який здійснював такі подорожі в цей час, – Аделяра з Бату (1080–1155). За переказами, він встигнув побувати і в Антіохії – одній із держав хрестоносців на Сході, – де активно перекладалися віднайдені античні та середньовічні роботи, і в Іспанії, де опанував основи арабської мови (Luscombe, 2008b, pp. 483–484).

Чи не найвідомішим філософом XI ст. був Ансельм, чернець Бекського абатства від 1060 р., який написав цілу низку робіт із філософської теології, зокрема – "Про Істину", "Про Власну волю", "Про падіння Диявола", "Прослогіон" ("Proslogion") тощо. Власне, в останній із перелічених, автор намагається з'ясувати сенс існування Бога та його роль у житті людей. Опонентом Ансельму виступив Ланфранк, архієпископ Кентерберійський, який аналізував і критикував одну з робіт філософа. Він зазначав: у праці "Monologion" зовсім недостатньо свідчень про тогочасну дійсність, що породжує і тенденцію до дискусій з різних питань, які виникали в наукових осередках (Luscombe, 2008b, pp. 467–468).

Запозичення основ астрології в арабів значно підвищило і кількість математичних таблиць у середньовічній Європі, а також дало змогу астрономам вираховувати зміну в розташуванні небесних об'єктів і виготовляти гороскопи. Аделяр з Бату, наприклад, переклав астрономічні таблиці ал-Хорезмі щодо тлумачення та вступу до астрології авторства Абу Машара, яка лиш потім, ближче до кінця 1130-х рр. дійшла до Франції (Luscombe, 2008b, pp. 472–273).

Поступово в містах з'являються і лікарі. Однак тут варто зауважити, що вони майже ніколи не були професіоналами винятково медичного профілю. Наприклад, маємо свідчення про майстра Еліаса, єврея з Лондона XIII ст., який поряд з медичною практикою не цурався й іншої своєї професії – купця (Охріменко, 2019, с. 130). Також маємо свідчення про єврея-медика, "дуже здібного і хорошого, відомого серед християн", якого вбили у ході повстання 1190 р (Chronicles of the Reigns…, 1884, p. 310).

Попри такі випадки, найчастіше лікуванням займалися ченці. Ті ж монастирі, де активно переписували та перекладали різного роду роботи, окрім уже згаданих вище, містили і певні інструктажі до виготовлення, скажімо, кольорового скла, але що найважливіше у контексті дослідження – і деякі окремі ідеї медичної практики, енциклопедії та антології (з лат. *florilegia*) (Luscombe, 2008b, p. 466).

Серед таких ченців-лікарів був й один із найвідоміших – Адам Марш, який жив у XIII ст. у Вустері. Отримавши знання з курсу теології в Оксфорді, Адам почав викладати вчення францисканцям. Варто зауважити, що, побачивши хворого, чоловік починає трактувати питання медицини дещо своєрідно: він досить багато молиться над хворими і навчає, що хвороба – це випробування не так тіла, як душі. Наразі дискусійним є питання поширеності лікування саме такими методами, але принаймні один такий приклад маємо (Jones, 2004, pp. 40–45).

Попри всі зазначені особливості соціокультурного життя англійського міста доби високого середньовіччя, значну роль відігравав і процес маргіналізації певних категорій населення, оскільки міста були в певній мірі місцем зустрічі із незвіданим, а з огляду на це – диктували неможливість передбачити, що станеться, якщо спробувати пожити у подібних поселеннях.

Зважаючи на це, поступово в канві XI–XIII ст. формуються кола "небажаних персон" – повій, євреїв і хворих на проказу, – які вимушено визнавали себе "негідною" чи "недалекою" публікою. Для того, щоб якось вирізнятися, такі групи маргіналізованих осіб мусили вбиратися в одяг із особливою символікою – брязкальцями, написами, або навпаки – не могли одягати вуаль, як от повії, особливо в Авіньйоні й Арлі, де така прикраса слугувала символом чистоти, щоб інші могли таких осіб розпізнати й уникати будь-якого контакту (Abulafia, 2008, p. 29).

Публічні будинки – prostibula publica – були досить поширеним явищем і мали офіційний дозвіл на своє функціонування в англійських містах. Зазначимо також, що такі будинки на вулицях міст Англії розташовувалися прямо біля релігійних споруд: у Йорку "Грейп Лейн" – поруч із Мінстером, у Вітбай і Вінчестері – неподалік від абатства, а в Лондоні за ініціативи Генріха II навіть прирічковий район, де віднині заборонялося сплавлятися човнами опісля заходу сонця, передали під керівництво єпископа, аби той навів порядок із повіями (Охріменко, 2019, с. 152–153).

Зауважимо, що така політика диктувалася радше благородними засадами. Церква визнавала, що існує зло, тож навряд знайдеться той, хто зможе краще за неї його контролювати. Окрім того, маргіналізація та спроби виправлення таких "нечестивих" осіб лягали в канву правильного виховання: хлопці відкрито могли відвідувати такі "заклади" та "відучуватися" від неправильного способу життя (Дейвіс, 2001, с. 428).

Інша ж маргінальна група – євреї – найімовірніше з'явилася на території Альбіону після чи під час завоювання його норманами із прозаїчних причин – перенаселення таких єврейських районів, як Руан у Франції. Жили такі переселенці досить розмірено і зазвичай спокійно, здобуваючи статки шляхом надання кредитів церковній інтелігенції, а з огляду на це їхня прибутковість диктувала – попри зневажливе ставлення – забезпечення захисту від короля, що тривало за такою схемою до середини XIII ст. (Pallser, 2000, p. 92).

Появу першої такої єврейської комуни в Англії датують 1130 р. у Лондоні, наступними роками така ж з'явилася у Норвічі, де згодом, у 1144 р., євреї будуть звинувачені в катуванні й убивстві християнського хлопчика. Ідентичне звинувачення на їхню адресу буде висловлене у Глостері у 1168 р., Бері Сент Едмондсі у 1181 р. та Брістолі у 1183 р. (Slater, 2016, pp. 43–54).

Королівський захист у цьому випадку не зараджував ситуації, тож єврейське населення піддавалося значній, часто необґрунтованій, критиці, зокрема і через специфіку своєї роботи, що часто виявляло себе у чималій недовірі до таких кіл, а згодом уже сформовані упередження ставали спусковим гачком до насилля. Свідчень найбільшої кількості таких нападів маємо між 1189 та 1190 рр., що приводить нас до логічних висновків – єврейське населення із таких причин остерігалося християн-міщан, а саме тому обирало за безпечніше оселятися групками,

відділеними від інших поселень міщан (Richardson, 1960, pp. 23–30). Проте інколи і такої сепарації не було достатньо: відомо, що "повноправні" міщани Нью-Касла вимагали повного виселення євреїв із міста у 1234 р. Ідентичні ситуації траплялися в Дербі у 1261 р. та Брайтоні у 1274 р. (Palliser, 2000, p. 93).

Попри це, неможливо стверджувати, що така конфронтація мала постійний характер – інколи єврейське та християнське населення англійських міст об'єднували свої позиції, однак фактори, зазначені вище, абсолютно унеможливлюють будь-яку асиміляцію між цими групами людей (Richardson, 1960, pp. 31–49). На це вказують також 17 відомих нам єврейських поселень, де ті могли займатися своєю звичною роботою, після 1200 р. – у Брістолі, Кембриджі, Кентербері, Колчестері, Ексетері, Глосері, Герфорді, Лінкольні, Лондоні, Норзгемптоні, Норвічі, Ноттінгемі, Оксфорді, Стамфорді, Вінчестері, Ворсестері та Йорку (Palliser, 2000, p. 94).

Наприкінці XIII ст. у деяких містах для єврейського населення виділяли спеціальні райони для проживання, де загалом ці люди мали певний, хоч й обмежений, спектр прав. Така градація, зокрема і в контексті євреїв установлює певні "нові" маркери ідентичності та розвиток її стосовно соціуму. Тож ключовою ознакою певної сегрегації й усвідомлення себе частиною певної групи населення стало відокремлення поховальних крипт, поширення тенденцій до використання прізвищ, слідування віруванням, що допомагали посилити сімейні та персональні установчі засади (Abulafia, 2008, pp. 29–30).

Незважаючи на систематичні утиски, єврейське суспільство не бідувало у фінансовому сенсі. Податкові списки, наприклад, яскраво показують, що сплати від єврейських відомих родин були настільки значними, що безсумнівно можна стверджувати про їхнє чимале багатство. Хоча в цьому контексті зазначимо також, що єврейське населення могло займатися й іншими видами діяльності, як-от наука, виготовлення прикрас, ремісництво, медицина, а найбідніші навіть подавалися на позиції прислуги, усе ще не отримуючи ні краплі поваги через укоренілі серед англійського міського населення негативні конотації, пов'язані з такими маргіналізованими групами (Richardson, 1960, pp. 100–110).

Щодо останньої із маргінальних груп – хворих на проказу або ж лепру, зауважимо, що попри існування хвороби і до XI ст., усе ж, із невідомих причин, активного поширення вона набула саме в епоху високого середньовіччя. Важливо зазначити про пропагування активної думки про те, що "статеві гріхи" могли бути першопричиною лепри, можливо, через пізні симптоми хвороби – тіло зазнавало жорстоких спотворень – деформовані кінцівки, западання носа та неприваблівні виразки, які мали жахливий запах. Тож щонайменше через осуд та очевидні неприємні симптоми такі хворі зазнавали маргіналізації.

Щоб хоч якимось чином ізолювати чи зменшити кількість хворих і ризик вразитися хворобою, знаємо про активні інвестиції в певні акомодації – будинки чи мікрорайони, – відведені винятково для таких осіб. Зазвичай такі куточки їхнього існування були десь на межі міста і характеризувалися проханнями фінансової допомоги (Classen, 2015, p. 732).

Попри значну скрутність становища, все ж ліки проти лепри винайшли, хоч і дуже специфічні. Зустрічаємо подібні рецепти від знаного лікаря Вільяма Холма: залишки вина разом з осадом (poma tartari) поставте на вогонь та доведіть до повного спалення; згодом щедро полийте залишки напою водою; заберіть воду і профільтруйте вміст ліків перед наступним кроком; залиште все на ніч, аби виділилась олія, а далі наносьте її на ті ділянки шкіри, що зазнали ураження (Jones, 2004, p. 84). Теоретично залишки вина й осад завдяки вмісним у ньому спиртам за такого дивного способу приготування міг би хоча б підсушити рани, однак такі дії, вочевидь, залишалися нерезультативними.

А з огляду на це, розуміючи неабияку скруту становища, подібні заклади й райони продовжували поширюватися. Аби досягнути максимальної ізоляції, згодом уражені проказою мали і спеціальні значки – дзвіночки, які мали на меті не лише показати здоровим міщанам загрозу здалеку, але й певною мірою комунікувати, бо ж проказа впливала і на деформацію голосових зв'язок, змушуючи хворого лише хрипіти (Classen, 2015, pp. 733–734).

Дискусія і висновки

Реалізація дослідження дає змогу дійти таких висновків. Серед англійського бюргерства доби високого середньовіччя варто виокремити такі соціальні верстви: торгово-ремісниче населення, що відігравало ключову роль у становленні середньовічного англійського міста та фактично формувало його економічний і політичний чи культурний базис. Водночас формується англійський міський патриціат, до якого входять переважно найзаможніші купці та члени гільдій.

Встановлено, що суттєвих змін у досліджувану добу зазнала інтелігенція, що отримувала ресурси на прожиття за рахунок своєї інтелектуальної праці. Саме доба високого середньовіччя подарувала нам яскраві зразки описів соціокультурного й адміністративно-політичного життя англійських інтелектуалів, діяльність яких важлива і для загальноєвропейського контексту. Така інтелігенція відігравала вагому роль у канві розвитку англійського середньовічного міста, оскільки допомагала розвивати і природничі знання, і медичну справу, і перекладацьку, і самі університети й "університетські міста" на кшталт Оксфорда та Кембриджа.

Досліджено і процес формування нового класу – маргіналізованих кіл, до яких входили євреї, повії та хворі на лепру – ті, кого часто утискали міщани, хто зазнавав гонінь, або й просто не отримував навіть краплі поваги у містах. Ті, кого спеціальними указами забороняли приймати в англійських містах і навіть подекуди наказували вбивати, іншим – хворим на лепру – організовували окремі віддалені мікрорайони, таким чином формуючи окремий спеціалізований маргіналізований район. Або ж і взагалі видавали спеціальні укази, метою яких було встановлення обмежень на пересування річковою місциною у темний час доби через поселення там повій і віддання їх під опіку священника.

Джерела фінансування. Автор заявляє про відсутність зовнішнього фінансування для проведення цього дослідження та підготовки рукопису до публікації.

Список використаних джерел

Англійські фабліо XIII століття. (2013). (О. Охріменко, Пер. з середньоангл.). "Український письменник".

Бондаренко, И. М. (1904). *Английский город в средние века: Критич. оценка главнейших теорий происхождения городской организации на основании данных по истории возникновения городов в Англии*. Экон. тип.

Галушко, К. (2001). *Країнознавство: історія Британії у стародавню та середньовічну добу*. Київ.

Гіс, Дж., & Гіс, Ф. (2024). *Життя у середньовічному замку* (М. Багрій, Пер.). Лабораторія.

Дейвіс, Н. (2001). *Європа. Історія*. (П. Таращук, Пер. з англ.). "Основи".

Еко, У. (2018). *Історія європейської цивілізації. Середньовіччя. Собори. Лицарі. Міста* (О. Сминтина, С. Кулініч, О. Юдіна, Пер. з італ.). "Фоліо".

Охріменко, О. (2019). *Повсякденне життя міст Англії XI–XIII ст*. Досконалий друк.

Abulafia, D. (2008). *The New Cambridge Medieval History V*. Cambridge University Press.

Ballard, A. (1913). *British borough charters 1042–1216*. Cambridge University Press.

Carus-Wilson, E. M. (1944). The English cloth industry in the late twelfth and early thirteenth centuries. *The economic history review*, 14(1), 32–50.
Carter, R., & McRae, J. (1977). *The Routledge History of Literature in English 3rd edition. Britain and Ireland*. Taylor & Francis Group.
Chadwick, E. (1988). *The Middle Ages Unlocked. A guide to life in Medieval England, 1050–1300*. Amberley.
Chronicles of the Reigns of Stephan, Henry II, and Richard. (1884). Vol. I. RS 82. Containing the 1st four books of the Historia Anglorum of William of Newbourgh.
Classen, A. (2015). *Handbook of Medieval Culture* (Vol. 1). De Gruyter.
Geoffrey of Monmouth History of the Kings of Britain. (1999). (A. Thompson, Transl. from by Latin). Medieval Latin Series Cambridge.
Jones, P. M. (2004). *The Medicine of the Friars in Medieval England*. York Medieval Press.
Luscombe, D., & Riley-Smith, J. (2008a). The New Cambridge Medieval History IV, 1024–1198 (Part I). Cambridge University Press.
Luscombe, D., & Riley-Smith, J. (2008b). The New Cambridge Medieval History IV, 1024–1198 (Part II). Cambridge University Press.
Maitland, F. W., & Bateson (Eds.). (1901). *The charters of the borough of Cambridge*. Cambridge.
Manly, J. M. (1907). English poetry (1170–1892) (О. Безносюк, Пер. з середньоангл.). Ginn.
McDowall, D. (2006). *An illustrated history of Britain*. Longman.
Palliser, D. M. (2000). *The Cambridge Urban History of Britain* (Vol. 1). Cambridge University Press.
Pounds, N. (2005). *The Medieval City*. Greenwood press.
Richardson, H. (1960). *The English Jewry under Angevin kings*. Methuen.
Slater, T. R. (2016). *The Church in the Medieval Town*. Routledge.
Wright, T. (Ed.). (1842). *Specimens of lyric poetry, composed in England in the reign of Edward the first*. London.
Zimmern, H. (1895). *The Hansa Towns*. T. Fisher Unwin.

References

Abulafia, D. (2008). *The New Cambridge Medieval History V*. Cambridge University Press.
Ballard, A. (1913). *British borough charters 1042–1216*. Cambridge University Press.
Bondarenko, I. (1904). *English city in the Middle Ages: the critical assessment of the most essential theories of the civil organization origin based on the data about the erection of English cities*. Econom. typ. [in Ukrainian].
Carter, R., & McRae, J. (1977). *The Routledge History of Literature in English 3rd edition. Britain and Ireland*. Taylor & Francis Group.
Carus-Wilson, E. M. (1944). The English cloth industry in the late twelfth and early thirteenth centuries. *The economic history review*, 14(1), 32–50.
Chadwick, E. (1988). *The Middle Ages Unlocked. A guide to life in Medieval England, 1050–1300*. Amberley.
Chronicles of the Reigns of Stephan, Henry II, and Richard. (1884). Vol. I. RS 82. Containing the 1st four books of the Historia Anglorum of William of Newbourgh.
Classen, A. (2015). *Handbook of Medieval Culture* (Vol. 1). De Gruyter.
Davis, N. (2001). *Europe. History*. (P. Taraschuk, Trans. by). Osnova [in Ukrainian].
Eco, U. (2018). *History of the European civilization. Middle Ages. Cathedrals. Knights. Cities.* (O. Smintin, S. Kulinich, O. Udina, Trans. by). Folio [in Ukrainian]
English fabliau of the 13th century. (2013). Ukrainskiy pysmennik = [in Ukrainian].
Geoffrey of Monmouth History of the Kings of Britain. (1999). (A. Thompson, Transl. from by Latin). Medieval Latin Series Cambridge.
Gies, J., Gies F. (2024). *The life in medieval castle* (M. Bahriy, Trans. by). Laboratoriia [in Ukrainian].
Halushko, K. (2001). *Country study: history of Britain in the ancient and medieval age*. Kyiv [in Ukrainian].
Jones, P. M. (2004). *The Medicine of the Friars in Medieval England*. York Medieval Press.
Luscombe, D., & Riley-Smith, J. (2008a). The New Cambridge Medieval History IV, 1024–1198 (Part I). Cambridge University Press.
Luscombe, D., & Riley-Smith, J. (2008b). The New Cambridge Medieval History IV, 1024–1198 (Part II). Cambridge University Press.
Maitland, F. W., & Bateson (Eds.). (1901). *The charters of the borough of Cambridge*. Cambridge.
Manly, J. M. (1907). English poetry (1170–1892) (O. Beznosyuk, Transl. from Middle English). Ginn.
McDowall, D. (2006). *An illustrated history of Britain*. Longman.
Okhrimenko O. (2019). *The everyday life of English cities in 11th-13th centuries*. Doskonalyi druk [in Ukrainian].
Palliser, D. M. (2000). *The Cambridge Urban History of Britain* (Vol. 1). Cambridge University Press.
Pounds, N. (2005). *The Medieval City*. Greenwood press.
Richardson, H. (1960). *The English Jewry under Angevin kings*. Methuen.
Slater, T. R. (2016). *The Church in the Medieval Town*. Routledge.
Wright, T. (Ed.). (1842). *Specimens of lyric poetry, composed in England in the reign of Edward the first*. London.
Zimmern, H. (1895). *The Hansa Towns*. T. Fisher Unwin.

Отримано редакцією журналу / Received: 05.04.26
Прорецензовано / Revised: 20.05.26
Схвалено до друку / Accepted: 22.05.26
Опубліковано / Published: 20.10.26

Olena BEZNOSIUK, Masters' Student
ORCID ID: 0009-0002-5530-9112
e-mail: beznosiuk@knu.ua
Taras Shevchenko Kyiv National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

SOCIAL STRUCTURE OF THE ENGLISH CITY DURING HIGH MIDDLE AGES

Background. ***The pace of urbanization accelerates rapidly due to the growth of significance of the city as a centrum of medieval society's life, its essential role in the civil, administrative, political, economic and cultural lives of Albion during High Middle Ages. It is also connected with the increase of attractiveness of the city life, which was embodied in the enhancement of the financial situation of the burgherhood, significant role of the public corporations, the peculiarities of the citizens' mentality, and city law. In the proposed article, the attempt to analyze the social structure of the English city during High Middle Ages (11th–13th centuries), its general patterns and typological features is conducted.***
Methods. ***The research is based on the principle of historism, scientism, and author objectiveness, and also historical-comparative, historical-systematic, and historical-typological methods.***
Results. ***It was established that the following segments of population could be distinguished among the English burgherhood: trading and artisan population, city patriciate, and intelligentsia, which underwent the great change during the studied period. It was explored that simultaneously the active formation of the class of social outcasts such as Jews, whores and those ill with leprosy, who suffered from persecutions and oppressions.***
Conclusions. ***The social structure of English city during High Middle Ages was defined by diversification and significant intensification of the already existing differences between the segments of population. The distillation of the new citizen classes reveals the room for opportunity to analyze the civil mentality which receives its formation during the studied period.***

Keywords: ***High Middle Ages, English cities, cultural development, social structure, patriciate, artisans, traders, intelligentsia, social outcasts.***

Декларація про генеративний штучний інтелект та технології, що використовують штучний інтелект. Під час підготовки цієї статті автор не використовував інструменти штучного інтелекту.
Declaration of Generative AI and AI-Assisted Technologies. During the preparation of this work, the author did not use artificial intelligence tools.

Етична декларація. Дослідження є теоретичним аналізом відкритих джерел і не передбачає безпосередньої взаємодії з людьми чи тваринами. Відповідно, отримання спеціального етичного висновку для такого типу дослідження не потрібно.
Ethical Statement. This study is a theoretical analysis of public sources and does not involve direct interaction with humans or animals. Accordingly, formal ethical approval was not required for this type of research.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; або в рішенні про публікацію результатів.
The author declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.

ISSN 1728-3817